

Duitse vorstenhuizen, het Derde Rijk en de 21 nazi-leden uit het Huis Lippe van Prins Bernhard

Door Rene Zwaap/TPO

Met de miljoenenclaims vanuit het huis der Hohenzollerns voor restitutie van door de DDR onteigend bezit staat de innige samenwerking van de voormalige Duitse vorstenhuizen met het Derde Rijk vol in het nieuws. En dus ook de rol van de Lippes, het huis van onze eigen prins Bernhard, die met 21 nazileden in de gelederen de hofleverancier van Hitler waren.

Honderd jaar na de proclamatie van de republiek van Weimar is het Pruisische vorstengeslacht Hohenzollern terug op de politieke bühne. Georg Friedrich Prinz von Preussen, achter-achter-kleinzoon van de laatste Duitse Kaiser Wilhelm II, bestookt de Duitse overheden met miljoenenclaims voor destijds door de DDR onteigende paleizen en ander onroerend goed, als ook voor onteigende kunstschaten, geld en aandelen. Zijn claims behelzen tienduizenden objecten uit de collecties van de *Stiftung Preußische Schlösser und Gärten*, de *Stiftung Preußischer Kulturbesitz* en het Duitse Historische Museum in Berlijn. Ook eist de prins het eeuwigdurende woonrecht op in diverse paleizen, waaronder *Cecilienhof*, het 176 kamers tellende slot bij Potsdam, waar in 1945 met de conferentie van Potsdam de toekomst van Duitsland werd bezegeld door Truman, Churchill en Stalin. Het paleis werd indertijd gebouwd voor de Pruisische kroonprins Wilhelm, zoon van Wilhelm II, en bleef ook na de proclamatie van de republiek en het daaropvolgende Derde Rijk privébezit van de Hohenzollerns, totdat zij in 1945 vluchtten voor de Russische troepen.

De eerste claim, in 2015, à raison van 1,2 miljoen euro, werd afgewezen door de Duitse deelstaat Brandenburg, die zich beriep op een wetsartikel dat compensatie van door de DDR

doorgevoerde onteigeningen niet wordt verleend wanneer de eisende partij het nationaal-socialisme in belangrijke mate heeft ondersteund. De deelstaatsregering steunde daarbij op een preadvies van de gerenommeerde Duitse historicus Stephan Malinowski, auteur van de in 2003 verschenen dissertatie *Vom König zum Führer, Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*. Daarin wordt de samenwerking tussen het Pruisische en vele andere Duitse vorstenhuizen met de nazi's uitvoerig gedocumenteerd.

Prins Georg wenste zich niet bij de afwijzing neer te leggen en ging in beroep bij het *Verwaltungsgericht* in Potsdam. Tegelijkertijd klaagde hij Malinowski aan omdat deze in zijn – nog niet door de rechtbank vrijgegeven – pre-advies (een zogeheten ‘*Gutachten*’) de privésfeer van zijn familie zou hebben geschonden. Beide processen moeten nog voor de rechter worden uitgevochten. Daarmee wordt de positie van de Duitse royalty in het Derde Rijk straks inzet van een grote juridische krachtmeting.

[9. März 2023: Hohenzollern ziehen Entschädigungsklagen gegen öffentliche Hand zurück. Georg Friedrich Prinz von Preußen hat seine Ansprüche auf die Rückgabe Tausender Kunstobjekte aufgegeben. Er wolle den Weg freimachen für eine "unbelastete Debatte".]

Historicus Malinowski, die doceert aan universiteit van Edinburgh, reageerde geschokt op de aanklacht van de prins. De samenwerking van de Hohenzollern-clan met het Hitler-regime behoort nu niet bepaald tot de geheime compartimenten van de Duitse geschiedschrijving. Ex-kroonprins Wilhelm, die na de Duitse nederlaag tijdens de Eerste Wereldoorlog ook nog een tijdje in Nederland was gedetineerd op het eiland Wieringen, wilde in 1932 nog deelnemen aan de Duitse presidentsverkiezingen namens alle rechtse partijen, inclusief de NSDAP, waarbij Hitler dan zijn kanselier zou worden. Dat

plan ging alleen niet door omdat zijn vader in Doorn dat verbood. Want dan had zijn zoon trouw aan de republiek moeten zweren en waren de kansen op herstel van de troon verkeken.

Ex-kroonprins Wilhelm van het huis van Hohenzollern in SA-uniform met zijn beide zoons op het familieslot Cecilienhof in Potsdam, 28 maart 1934: prins Hubertus (links) in het uniform Stürmführer SA Reserve I en prins Friedrich (rechts) in het uniform Oberscharführer SA Reserve I. Wilhelm is in 1934 tot de SA toegetreden. Zijn achterkleinzoon prins Georg wil nu zijn paleizen terug.

Dat weerhield de ex-kroonprins er niet van om zijn steun aan Hitler krachtig te betuigen. Hij was te zien in het uniform van de SA en nam deel aan de beruchte Tag von Potsdam op 21 maart 1933, een demonstratieve plechtigheid waarbij vertegenwoordigers van de oude orde van het voormalige keizerrijk de nieuwbakken kanselier Hitler in het zonnetje zetten. Aan de gevierde Amerikaanse operazangeres Geraldine Farrar schreef prins Wilhelm wat voor geniale man de Führer was, door eerst de arbeidersbeweging te verslaan en *‘nu nog het een en ander op te ruimen’*. Op dat moment waren de eerste duizenden Duitsers al opgesloten in een concentratiekamp [..].

Een andere zoon van de ex-Kaiser, prins August Wilhelm, beter bekend als ‘Auwi’, trad in 1930 toe tot de NSDAP, en deelde op partijdagen gekleed in het uniform van Standartenführer van de

SA als Reichsredner het podium met Hitler, Goebbels en Goering. Auwi's zoon Alexander Ferdinand was ook lid van de nazipartij. Tot aan 1945 vond Malinoswski niet één verklaring van een prominente Hohenzollern waarin afstand werd genomen van het nazistische gedachtengoed.

Een kleinzoon van de ex-Kaiser, Louis Ferdinand, tweede zoon van ex-kroonprins Wilhelm, schijnt in de verte iets van doen te hebben gehad met de mislukte aanslag op Hitler in 1944. Aan dat al dan niet vermeende wapenfeit klemt prins Georg zich nu ostentatief vast in een poging het imago van zijn Huis op te fleuren. Hetgeen niet mag verbloemen dat ook Kaiser Wilhelm na zijn vlucht naar Nederland zich bezondigde aan antisemitische tirades in zijn correspondentie en Hitler tot zijn dood in 1941 met gelukstelegrammen bestookte voor de behaalde successen op de slagvelden van Polen en Frankrijk. Malinoswki weet in zijn studie te melden dat Hermine Reuss, de tweede vrouw van de ex-Kaiser in Doorn, al vanaf de jaren twintig optrad als verwoed bruggenbouwer tussen de nazi's en het Hohenzollern-huis. Hetgeen niet verwonderlijk mag heten, daar haar zonen uit haar eerste huwelijk ook lid waren van de NSDAP.

Niet alleen de Hohenzollerns hadden na het verlies van hun koninklijke status hun kaarten gezet op de nazi's. Vele familiehoofden van voormalig regerende vorstenhuizen in Duitsland traden toe tot de NSDAP. Het aantal prinsen en prinsessen was overstelpend. In dat verband is het opvallend hoeveel leden van het huis van Lippe, waar de Nederlandse prins Bernhard ook toe gerekend mag worden (eigenlijk als graaf, maar dankzij een gunst van zijn oom, Fürst Leopold van Lippe, vanaf 1916 als prins) toetraden tot de nazipartij. In zijn standaardwerk *Royals and the Reich, the princes von Hessen in Nazi Germany* (2006) turft Jonathan Petropoulos maar liefst twintig nazi's onder de Lippes (en dan vergeet hij nog Bernhard daarbij op te tellen). Daarmee mag dit geslacht, verdeeld over

diverse linies, gerust hofleverancier van het nationaal-socialisme worden genoemd. Opvallend vroeg, in 1928, was de toetreding tot de NSDAP en de SA van Bernhards neef Ernst zur Lippe, die was voorbestemd de troon van Lippe te bestijgen. Daarmee was hij was de eerste officiële Erbprinz in nazi-gelederen.

In zijn geautoriseerde biografie door Antonius John (getiteld *Philipp von Boeselager, Freiherr, Verschwörer, Demokrat*, 1994) noemt Philip von Boeselager, een aristocraat die deelnam aan het complot tegen Hitler door de groep militairen rond Von Stauffenberg, de toetreding van de erfprins van Lippe tot de NSDAP van groot belang voor de nazi's. Hij herinnert eraan dat bij de processen van Neurenberg de verdediging van de SS, die als organisatie werd aangeklaagd, aanvoerde dat de adel toch werd gezien als 'het fatsoenlijke deel der bevolking' en dat de SS-vrijwilligers zonder blauw bloed dus niet kwalijk kon worden genomen dat zij het voorbeeld van al die prinsen hadden gevolgd.

Hierbij mag niet onvermeld blijven dat ook het lidmaatschap van Bernhard van de Reiter SS opdook bij diezelfde processen van Neurenberg. De Amerikaanse militair historicus Paul J. Wilson schrijft in zijn boek *Himmler's cavalry, the equestrian SS 1930-1945* (2000) dat het aan Bernards lidmaatschap te wijten was dat juist dit elite-onderdeel van de SS als enige wist te ontkomen aan een veroordeling als criminele organisatie.

Wilson:

“Waffen-SS-generaal Paul Haussner, een fanatieke verdediger van de Waffen-SS, stelde geruchten te hebben gehoord dat de Reiter-SS was vrijgesproken omdat een internationaal bekend (maar verder niet nader genoemd) persoon er deel van had uitgemaakt wiens veroordeling zou geleid kunnen hebben tot beschamende politieke problemen. Hij verwees zonder enige twijfel naar prins Bernhard zur Lippe-Biesterfeld, de Nederlandse prins-gemaal, ooit actief lid van het

Ruiterregiment 7 in Berlijn. Een ander lid van de SS gaf aan dat de vrijspraak nogal gelukkig was, anders zou de Nederlandse prins tot misdadiger zijn bestempeld [..].”

De verwevenheid van de Duitse royalty met het Derde Rijk kwam in Nederland schril aan het licht op 5 januari 1937, toen tijdens ‘de Eere-avond’ in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in Den Haag twee dagen voor het huwelijk aan Juliana en Bernhard in tegenwoordigheid van het bruidspaar en koningin Wilhelmina uit de orkestbak van het Residentie Orkest plotseling het Horst Wessellied weerklonk. De diverse Duitse gasten deden daar demonstratief de Hitler-groet bij [..]. Tot dan toe gold het Horst Wessellied – een gedicht geschreven door een jong SA-lid die in 1930 was vermoord door een communistische knokploeg – in Nederland als uiterst omstreden en soms werd er ook door de politie ingegrepen als het werd gespeeld. Hitler had de eerste strofe (met de beginregel ‘*die Fahnen hoch*’) in 1933 onderdeel gemaakt van de nationaalhymne, het Deutschlandlied. In de diplomatieke zenuwenoorlog tussen Nederland en Duitsland in aanloop naar het huwelijk was door het kabinet-Colijn besloten dat het lied niet in deze vorm mocht worden gespeeld tijdens de plechtigheid. Toch gebeurde dat.

In zijn recent verschenen boek *Kapitein Walther Boer en het galaconcert* reconstrueert Albert van der Schoot, voormalig docent esthetica en cultuurfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam, deze affaire nauwgezet. Natuurlijk ontbreekt ook de beruchte foto niet, waarop de hoge Duitse gasten de Hitler-groet brengen. “*Het waren niet alleen familieleden van Bernhard die de opkomst van Hitler met instemming begroetten*”, schrijft Van der Schoot:

“Onder de bruiloftsgasten vinden we ook Juliana’s achterneef Friedrich Franz, erfgroothertog van Mecklenburg. Die sloot zich in 1931 aan bij de NSDAP, en kort daarna bij de SS. Ten tijde van het huwelijk van Juliana heeft hij de rang van SS-

Obersturmführer bereikt. Een paar jaar later zal hij in het bezette Denemarken (het land waarvan zijn tante Alexandrine dan koningin is!) voor de SS gaan werken. Zijn zusje Thyra is een van de bruidsmeisjes. Een neef van Wilhelmina, Jozias van Waldeck en Pymont, maakte carrière in de Waffen-SS en werd generaal in Hitlers leger. Zijn vader, een jongere broer van koningin Emma, is degene die op de foto van de koninklijke loge met de meeste overtuiging de rechterarm strekt. Wilhelmina's zwager hertog Adolf Friedrich van Mecklenburg, die ook als huwelijksgetuige optrad, was niet alleen lid van de NSDAP, maar ook met Hitler en Goering persoonlijk bevriend. Op de foto staat hij rechts van Wilhelmina. In Duitsland was hij een invloedrijk figuur, die zijn internationale contacten gebruikte voor het behartigen van de belangen van het Derde Rijk. In de jaren voor Hitlers machtsovername werd hij genoemd als mogelijke opvolger van de oude president Hindenburg. En wat in Nederland ook na de oorlog nooit echt is doorgedrongen: Juliana's eigen vader, prins Hendrik, heeft Hitler na diens machtsovername aangeboden de belangen van het Derde Rijk in Nederland te behartigen – waarvoor hij van Hitler wel een vergoeding van 7,5 miljoen gulden wenste te ontvangen [..]. Het was Hitler zelf die later melding maakte van dit aanbod – dat nooit gematerialiseerd kon worden, omdat Hendrik kort daarna overleed.”

Het is de verdienste van Van der Schoot dat hij deze symbolisch zo belangrijke gebeurtenis – in feite maakte Nederland hier een knieval voor het Derde Rijk – volledig ontrafelt. Eigenlijk zou het orkest volstaan met het Wilhelmus en het Volkslied van Lippe, maar op het allerlaatste moment, tijdens de generale repetitie, kregen de orkestleden te horen dat de regering anders had beschikt. Nog voor het concert begon, op de ochtend van de 5 januari, meldde het socialistische dagblad Het Volk uit de mond van Peter van Anrooy, de dirigent van dienst, dat hij:

“zeker geen bezwaar had een lied van het Duitse volk te dirigeren, echter wel om een lied te spelen, dat niet aan het volk behoort, maar aan een partij, die onder de tonen van dat lied andersdenkenden en Joden vervolgt en mishandelt en de vrijheid van het Nederlandse volk bedreigt.”

Nadat Van Anrooy had geweigerd werd de opdracht vergeven aan kapitein Walther Boer, een musicoloog van naam en kapelmeester van de Koninklijke Militaire Kapel en bovenal een trouwe Oranje-aanhanger. Het verhaal dat deze lid was van de NSB blijkt overigens een verzinsel. Van der Schoot :

“Terwijl de klok doortikte, gingen de orkestleden in beraad. Uiteindelijk liet concertmeester Sam Swaap weten dat twintig orkestleden volhardden in het besluit het Horst Wessellied niet te spelen.”

Concertmeester Swaap, die later als jood in Westerbork en Theresienstadt belandde, zou tijdens het spelen van het Horst Wessellied zeer demonstratief met zijn viool onder de arm voor het publiek gaan staan, zo blijkt uit een passage in het conceptverslag van het organiserend comité over de roerige avond. Dit terwijl de nazi-aanhangers in de koninklijke loge zowel bij het Deutschlandlied als het Wilhelmus de Hitler-groet brachten. Van der Schoot:

“Aan de ene kant klinkt het protest van Sam Swaap te onwaarschijnlijk om te geloven dat het werkelijk heeft plaatsgevonden. Er is geen andere bron bekend die het bevestigt. Maar de betrokkenen zijn ook over de andere gebeurtenissen op die avond erg zwijgzaam gebleven, zowel voor als na de oorlog. Het lijkt alsof men er niet graag meer aan herinnerd wilde worden. En als het protest van Swaap niet werkelijk had plaatsgevonden, hoe zou het dan in deze tekst beschreven kunnen zijn? Maar in de definitieve versie heeft het Comité kennelijk gebruik gemaakt van het volledige doodzwijgen van deze protestdaad in de verslaggeving, om de actie van de concertmeester ook zelf maar te verdoezelen [..].”

Tot de op dag van vandaag wordt ook gezwegen over wie nu de opdracht heeft gegeven om het Horst Wessellied toch te laten spelen. Wel is er een brief van Adolf Friedrich van Mecklenburg aan Hitler, een paar weken na het huwelijksfeest. Daarin verzekert hij Hitler dat Bernhard ervoor heeft gezorgd :

“dat de Duitse volksliederen, het Deutschlandlied én het Horst Wessellied, met nadrukkelijk vertoon (‘ostentativ’) gespeeld zijn tijdens de huwelijksplechtigheden, en wel bij het galaconcert in aanwezigheid van de koningin en alle hoogwaardigheidsbekleders en andere gasten.”

De werkelijke opdrachtgever van het nazistische Wunschkonzert was echter koningin Wihelmina, al mag dat ook zoveel jaar na dato nog altijd niet officieel worden gezegd [..]. De aanwijzingen die Van der Schoot daarvoor vond, kunnen echter tot geen andere conclusie leiden. *“Koningin heeft zelf daarin de hand gehad”*, staat in de notulen van het organiserend comité te lezen over de repertoirekeuze. Daarmee verliest Wilhemina’s latere imago als *‘moeder van het verzet’* toch veel van zijn glans.

In het nu opgevlamde debat over het duivelspakt van de Duitse adel met het Derde Rijk zal er ook aan Nederlandse zijde nog veel kritisch zelfinzicht gevraagd worden om deze loden historische erfenis nu eindelijk vrij van taboes onder ogen te zien.

De hoge gasten van het galaconcert in Den Haag ter ere van het huwelijk van Juliana en Bernhard op op 5 januari 1937. Op de foto zichtbaar op de eerste rij van de hofloge zijn, van links naar rechts: 1. Adelheid prinses van Saksen-Meiningen, geb. van Lippe (1870-1948; alias douairière Frederik prins van Saksen-Meiningen); 2. Elisabeth hertogin van Mecklenburg, geb. van Stolberg (1885- 1969); 3. George hertog van Kent (1902-1942). Hij was de jongste zoon van koning George V van Engeland (1865-1936); 4. Alice hertogin van Gloucester, geb. Montagu-Douglas-Scott (1901-2004), schoondochter van koning George V van Engeland; 5. Leopold regerend vorst (1904-1918) van Lippe (1871-1949); 6-7. Bruidspaar: Juliana prinses van Oranje-Nassau, hertogin van Mecklenburg, en Bernhard graaf, sinds 1916 prins, van Lippe- Biesterfeld. Bernhard was tot de dag van het concert lid van de NSDAP, daarnaast van SA en SS.; 8. Wilhelmina, koningin der Nederlanden (1880-1962); 9. Adolf Frederik hertog van Mecklenburg (1873-1969). Gouverneur van Togo (1912-1914) en later een belangrijk diplomaat van het Derde Rijk. Hij was de broer van Juliana's vader, prins Hendrik (1876-1934); 10. douairière August groothertog van Oldenburg (geb. Elisabeth van Mecklenburg; 1869-1955); 11. Frederik regerend vorst (1893-1918) van Waldeck-Pyrmont (1865-1946), broer van koningin Emma (1858-1934) en vader van de

beruchte SS-Obergruppenführer Jozias van Waldeck-Pyrmont;
12. Alexandra groothertogin van Mecklenburg, geb. van
Hannover-Cumberland (1882-1963); 13. Nicolaas
erfgroothertog van Oldenburg (1897-1970), NSDAP-lid sinds 1
mei 1938.

Niet op de foto zichtbaar, maar op dezelfde rij bevonden zich
Helena erfgroothertogin van Oldenburg, geb. van Waldeck-
Pyrmont (1899- 1948), Frederik Frans IV regerend groothertog
(1897-1918) van Mecklenburg; Elisabeth vorstin van Erbach-
Schönberg, geb. van Waldeck- Pyrmont (1873-1961)., de jongste
zuster van Frederik vorst van Waldeck-Pyrmont en van
koningin Emma, regentes der Nederlanden. Elisabeth werd lid
van de NSDAP op 1 mei 1937.